

PSYKOANALYSENS VIDENSKABELIGHED

Simo Køppe

I artiklen gennemgås et udvalg af diskussioner af psykoanalysens videnskabelighed, herunder aspekter fra den aktuelle videnskabsfilosofi og gængse empiriske undersøgelser. Særsomt diskuteres to synspunkter fremsat af henholdsvis den amerikanske filosof A. Grünbaum og den tyske freudomarxist A. Lorenzer. Synspunktet forsvarer, at psykoanalysens primære fænomenområde er terapien, men at de psykoanalytiske hypoteser må afprøves uden for terapien.

Indledning

Selv om psykoanalysen i sin relativt korte historie er søgt forenet med snart sagt enhver mulig teoretisk retning og isme, så er dens videnskabelighed blevet kritiseret i en sådan udstrækning, at mange positivt indstillede vil tøve med at angive, hvori denne videnskabelighed egentlig består. Der kan således være en rimelig anledning til at se nærmere på nogle af de diskussioner, der har udfoldet sig omkring dette emne. Det følgende er en selektiv oversigt over forskellige angrebsvinkler på psykoanalysens videnskabelighed, som har været anlagt i de sidste 10-15 år.

1. Videnskabsfilosofien

Videnskabsfilosofi er en samlet betegnelse for de mange forskellige teorier om videnskab - erkendelsesteori, videnskabsteori, videnskabshistorie, videnssociologi. Området er en filosofisk disciplin, men har stort set altid haft en naturvidenskabelig slagside. Teorierne fremstilles af filosoffer og oftest med naturvidenskabelige discipliner som eneste diskussionsgrundlag. (Hermeneutikken f.eks. har været et lukket land i USA og England indtil for ganske nylig - det har stort set været et kontinentalt fænomen). Samtidig fungerer videnskabsfilosofien imidlertid også som et bagland, videnskabsmænd kan henvise til, plukke enkeltteorier ud af osv. - man kan f.eks. vælge en Kuhn'sk eller Poppersk erkendelsesteori, uden i øvrigt at indgå i den videnskabsfilosofiske diskussion. Arbejdsdelingen mellem filosoffer og fagvidenskabsmænd er uhensigtsmæssig, idet filosofferne oftest har et for externt indblik i, hvordan den konkrete forskningsproces foregår, og fagviden-

skabsmændene ofte et for overfladisk indblik i videnskabsfilosofien med en manglende videnskabsteoretisk fundering af deres teorier til følge.

I moderne videnskabsfilosofi har psykoanalysen (og marxismen) haft den tvivlsomme status, at de oftest er blevet brugt som det »klassiske« eksempel på discipliner, der skulle forestille at være videnskaber, hvilket enhver udenforstående måtte kunne se var fejlagtigt. Psykoanalysen og marxismen inddrages i denne sammenhæng på linje med naturvidenskabelige svindelnumre som Lysenkos lamarckisme og mytologier såsom astrologi.

I flere årtier var det Poppers hovedindvending mod psykoanalysen, som ukritisk blev gentaget overalt, også blandt psykologer. En teoris videnskabelighed, siger Popper (Popper 1972), er identisk med dens evne til at opstille kriterier for hændelser, empiriske resultater el. lign., som *afviser* teorien. Det er muligheden for at formulere kriterier for falsifikation, som er det afgørende. Manglende villighed til og mulighed for at formulere falsifikationskriterier er bl.a. kendetegnende for religiøse teorier - og for psykoanalysen, marxismen, astrologien m.m., mente man. Det er statiske systemer, som dogmatisk fastholder deres teori helt uafhængigt af, hvad der anføres imod dem. Seriøse teorier - og d.v.s. videnskabelige - opgiver tesaerne, hvis de konkret er blevet falsificeret.

Umiddelbart virker falsifikationismen ret overbevisende. Men som tilhænger af Poppers falsifikationisme bør man i givet fald betænke, at man som psykolog f.eks. skal kunne formulere eksperimentelle betingelser, ud fra hvilke man skulle kunne *afvise*, at det menneskelige subjekt har en bevidsthed. Men hvem ville opgive bevidstheden blot som resultat af et eksperiment?

Problemet med Poppers falsifikationisme blev ret præcist fremført af T. Kuhn i begyndelsen af 1960erne (Kuhn 1962). Kuhn kunne nemlig vise, at alle videnskabelige teorier uden undtagelse havde såkaldte *anomalier*, dvs. empiriske resultater, som strider mod teorierne. Hvis videnskabsmændene skulle følge Poppers falsifikationisme, så kunne de dårligt nok nå at formulere en teori, før de skulle starte på formuleringen af en ny - alle teorier er så at sige falsificeret på forhånd.

Det blev Imre Lakatos, som i slutningen af 1960erne kraftigst forsøgte at »redde« Popper. Lakatos definerer videnskabelige teorier som *forskningsprogrammer*, d.v.s. som mere løst organiserede hypotesesæt omkring en kerne af grundhypoteser, der bliver forsvaret uafhængigt af selv nok så mange anomalier. Kriteriet for videnskabelighed bliver et andet end falsifikation, det bliver udvikling, *progression*. Kriteriet for at skelne mellem videnskab og pseudovidenskab - det såkaldte demarkationskriterium - bliver et spørgsmål om progressive versus degenererende forskningsprogrammer. Teorier har en heuristisk værdi - de kan sætte konkret forskning igang - og så længe de gør det, så længe de løst organiserede hypotesesæt konstant bliver revideret, er der tale om egentlige forskningsprogrammer, egentlig videnskab.

Selv om Lakatos må indrømme, at psykoanalyse og marxisme er forskningsprogrammer, så er han samtidig overbevist om, at de er »degenererede« og ligefrem »uærlige« og »uhæderlige«. Af egentlige argumenter har Lakatos dog kun ét enkelt - de to teorier kan ikke forudsige noget som helst (jvf. Lakatos 1968, 1973).

Op gennem 1970erne og begyndelsen af 1980erne aftegner der sig et noget andet billede, hvor både psykoanalyse og marxisme godtages som komplekser af teori, empiri og en specifik praksis. Som en modificeret udgave af Lakatos har Larry Laudan således vundet genklang ved simpelt hen at definere videnskabelige discipliner og skoler - som han kalder forskningstraditioner - ud fra deres evne til at formulere og løse problemer. Hos Laudan opregnes både psykoanalyse og marxisme på linje med andre store forskningstraditioner såsom Newtons fysik og darwinismen (jvf. Laudan 1977). Laudan erkender imidlertid eksplicit, at demarkationsproblemet ikke kan løses, og at det er uinteressant (Laudan 1983 s. 125).

Paul Feyerabend er en mere markant repræsentant for samme holdning. Han argumenter således for, at konkurrerende videnskabelige teorier er inkommensurable = de er usammenlignelige. Og hvis man på den ene side ikke kan angive kriterier for videnskabelighed frem for pseudo-videnskabelighed og på den anden side heller ikke kan sammenligne konkurrerende teorier (dvs. forskellige teorier om samme genstandsmåde), så er konsekvensen *relativisme*. (Jvf. Feyerabend 1975).

Relativismen inden for videnskabsfilosofien (som har mere tænksomme varianter end Feyerabends, jvf. Gregersen og Køppe 1987b) hævder generelt, at erkendelse *kun* er underkastet en række videnskabsexterne faktorer - samfund, sprog, religion, institutioner osv. - hvorfor videnskabelige udsagn per definition altid vil være forvrænget. Man må opgive idealet om approximativ sand videnskabelig erkendelse, som afspejler verdens indretning, og som i sin udvikling bliver mere og mere præcis, og hermed akkumulerer erkendelse.

Det lidt beskæmmende resultat af denne sporadiske oversigt er, at videnskabsfilosofien stort set har måttet opgave at løse demarkationsproblemet, og at konkurrerende teorier af nogle hævdes at være usammenlignelige. Med relativismens tiltagende succes er man forsåvidt nået til at nedlægge videnskab som en distinkt kategori - i relativismen er der ikke forskel på politiske, religiøse, mytologiske eller videnskabelige betydningssystemer og ihvertfald ikke de forskelle, som man almindeligvis tror. At psykoanalysen og marxismen i denne sammenhæng accepteres som systemer på linje med andre, kan derfor *ikke* anføres som argument for deres videnskabelighed, snarere tværtimod.

2. Aspekter af en videnskabsteori

Selv om man ikke er til sinds uden videre at acceptere videnskabsfilosofiens konklusioner, så er det ihvertfald nødvendigt at opgive den klassiske måde at betragte det forskende subjekt på - som et subjekt der via præcist definerede metoder stiller spørgsmål til naturen og som via svarene konstruerer nye spørgsmål osv. Det er især de videnskabshistoriske analyser, som har vist, at sådanne banale modeller simpelthen ikke kan begribe den videnskabelige forskningspraksis. I en diskussion af videnskabelighed befinder man sig på Herrens mark, hvis man ikke indleder med en definition af videnskab. I denne sammenhæng er det tilstrækkeligt at nævne nogle aspekter. De er altså kun nødvendige led i en samlet definition og er i øvrigt baseret på en videnskabshistorisk synsvinkel. Til gengæld skulle punkterne dække discipliner inden for alle tre grundtyper af videnskab - altså både naturvidenskab, samfundsvidenskab og humaniora. (Jvf. Gregersen og Køppe, 1985, 1987a for en samlet diskussion).

(a) Videnskaber konstitueres ved definition af et genstandsområde. I og med konstitueringsprocessen afgrænses et område af materien som den pågældende videnskabs særegne forskningsgenstand. Konstitueringen er generelt karakteriseret ved en løsrivelse fra førvidenskabelige ideologier og en reduktion af genstandsområdet.

(b) I sammenhæng med definitionen af et genstandsområde defineres *arten* af den gyldige metode og empiri. Det er kun bestemte systematiserede måder at udforske genstandsområdet på, som er tilladt. Definitionen af genstandsområdet og definitionen af den gyldige/tilladte metode er to sider af samme sag.

(c) Efter en videnskab er konstitueret, er det ikke længere muligt at bryde radikalt med den. En videnskabelig disciplin er på et givet tidspunkt en begrebsstruktur med centrale og mere perifere begreber, og udviklingen sker som en justering og modificering af begreber, aldrig ved at skabe en helt ny begrebsstruktur.¹

(d) En videnskabelig disciplin består aldrig kun af operationaliserbare begreber. De operationaliserbare begreber udgør den ene empirinære ende af et kontinuum af teoretiske entiteter, som bla. indeholder entiteter, der ikke kan operationaliseres, og entiteter, som *ikke* har et materielt korrelat eller som ikke er i overensstemmelse med en reel entitet.

En af de umiddelbare konsekvenser af de ovennævnte punkter kan illustreres med det faktum, at fænomenologer aldrig har kunnet få noget ud af et rotteforsøg, - at behaviorister har afvist, at noget som introspektion overhovedet fandtes; at den klassiske kognitive gestaltpsykologi ikke har brugt psykopatologien som erfaringsområde, eller at psykoanalysen ikke har haft nytte af refleksologiske dyreforsøg. Disse eksempler er tegn på det generelle forhold, at en skoledannelse ved at definere *en bestemt type empiri*, en bestemt systematisk og kontrollerbar omgang med naturen, samtidig hævder,

at al anden empiri er ugyldig, ihvertfald til udforskningen af det, som *den* definerer som psykologiens genstandsområde. Definitionen af genstandsområde og empiri er som nævnt to sider af samme sag. Konsekvensen er yderligere, at *ingen grundlæggende teori kan afgøres empirisk*. Den højt besungne videnskabelige empiri er nødvendig, den er en af keredefinitionerne ved videnskab, og videnskab kunne selvsagt ikke eksistere uden - men den kan blot ikke bruges som domsinstans for grundlæggende teorier.

3. Psykoanalysens konstituering

Psykoanalysen konstitueres med det ubevidste og den infantile seksualitet herunder Ødipus-komplekset som genstandsområde. Som det er tilfældet med andre videnskabelige discipliner, var der på konstitueringstidspunktet mange andre, som beskæftigede sig med det ubevidste og den infantile seksualitet, men det var Freud og psykoanalysen, som videnskabeliggjorde begreberne ved at integrere dem til det, man kan kalde det *psykoseksuelle register* (jvf. Andkjær Olsen & Køppe (1981)). Hvorfor det blev Freud og psykoanalysen og ikke P. Janet eller H. Ellis, der for eftertiden fremstod som den, der havde skabt begreberne, er der med tiden givet mange og meget forskellige svar på (f.eks. af Ellenberger (1970) og Sulloway (1979)). Fælles for de fleste svar er, at de overser empirien, altså netop definitionen af de gyldige erfaringer, der defineres som genstandsområdets metodiske anden side. Freud opfattede *psykopatologien* som den fænomenverden som psykoanalysen skulle aflede sine hypoteser fra. Som medicinsk uddannet var det nærliggende for Freud at udlede en beskrivelse af normale funktioner på grundlag af dysfunktioner, men det var særegent inden for psykologien. Metodisk udvikles terapien som et kombineret erkendelses- og handlingsredskab, og det er combinationen af psykopatologien som det primære erfaringsområde og terapien som en i denne sammenhæng række af analytisk-metodiske procedurer, der er det afgørende i psykoanalysens konstituering.

Freud insisterede imidlertid mange gange på, at psykoanalysen er en almen psykologi - psykoanalysen er ikke blot en neuroseteori. Dette argument er da også eksplicit til stede i tesen om, at *normalitet* kan og skal udledes af psykopatologi. Freud brugte ikke udelukkende den kliniske fænomenverden som erfaringskilde, men også en række andre kilder, f.eks. sexologiske, udviklingspsykologiske, antropologiske og litterære. I reglen er det dog altid som *sekundære* kilder til tanker, ideer og hypoteser, der oprindeligt er opstillet overfor kliniske eller terapeutiske fænomener. Hvis kendsgerninger fra andre områder kunne underbygge, belyse, skærpe, detaljere, justere hypoteser, som oprindeligt var formuleret på grundlag af psykopatologien, så var det fortrinligt - men der er ikke et eneste eksempel på, at disse metodisk eksterne områder har falsificeret egentlige psykoanalytiske teser.

I overensstemmelse med det reduktive krav i videnskabsdefinitionen

ovenfor (under pkt. a) er det væsentligt at fastholde, at psykoanalysen ikke er en teori om »alting«, in casu det menneskelige subjekt som sådan. Psykoanalysens videnskabelighed kan ikke opretholdes i en konsistent version, hvis man tror, at psykoanalysen egenhændigt kan levere en gyldig teori om psyken som helhed. Undtagelsen er f.eks. hele kognitionspsykologien og indlæringspsykologien - og i det hele taget *det adaptive register*. De forsøg, der har været gjort på at fremstille psykoanalysen som en helhedspsykologi, er baseret på en *nedprioritering* af netop det centrale genstandsområde - det ubevidste og den infantile seksualitet - samt af den primære metode. Det bedste eksempel herpå er den klassiske ego-psykologi i USA. (Heller ikke dette er særegent for psykoanalysen - ingen enkelt psykologisk skoledannelse har hidtil kunnet præstere en sammenhængende teori om psyken som helhed).

4. Psykoanalysens empiriske efterprøvelse

Psykoanalysen har været underkastet forsøg på empirisk efterprøvelse siden 1950'erne, og hvis man medregner de antropologiske feltstudier, går det endda længere tilbage i tiden. Psykoanalytiske hypoteser er afprøvet ved hjælp af enhver tænkelig forskningsmetode, fra ren fænomenologisk beskrivelse til behandling af data med faktoranalyse, fra antropologiske undersøgelser til analyser af psykoanalysens overensstemmelse med neurofysiologiske fakta, og man har endda skabt forsøgsopstillinger til efterprøvelse af psykoanalytiske hypoteser, som ligner de klassisk behavioristiske dyreforsøg til forveksling.

Man kan få et overblik over en stor del af den omfattende mængde af empiriske resultater via to store gennemgange (Kline 1972, Fisher og Greenberg 1977). De tre forfattere er alle professorer i psykologi, og de er ikke uddannet som psykoanalytikere. De til tider ganske detaljerede diskussioner er selvsagt umulige at referere i kort form, men deres konklusioner er i så stor overensstemmelse, at de kan nævnes uden videre. De infantile seksuelle stadier, de psykoseksuelle karaktertyper, typeinddelingen af neuroser og forsvarsmekanismerne er med enkelte undtagelser (f.eks. den genitale karakter) efterprøvet *overbevisende*. Der er uenighed omkring Ødipus-komplekset, som Kline mener er sandsynliggjort, mens Fisher og Greenberg mener, at teorien om Ødipus-komplekset skal revideres. Fisher og Greenberg underbetoner de antropologiske undersøgelser, som Kline til gengæld diskuterer mangfoldige af, og der er næppe tvivl om, at Fisher og Greenbergs vanskeligheder opstår ved en banal operationalisering af Ødipus-komplekset. I store linjer kan man på grundlag af de eksisterende efterprøvelser konkludere, at de grundlæggende psykoanalytiske hypoteser er eftervist. Ud fra de gængse metoderegler og -krav opfylder psykoanalysen de kriterier for empirisk efterprøvelse, som de fleste andre psykologiske skoler ville være tilfredse med for deres egne teories vedkommende.

En enkelt undtagelse er den britiske psykolog Eysenck, som har gjort det til en af sine livsopgaver at påvise psykoanalysens pseudovidenskabelighed (jvf. Eysenck 1952, 1973). På den anden side er det tilsyneladende kun Eysencks egne psykologiske teorier, der står for en nærmere prøvelse, så det valg, man i reglen har, når man læser Eysenck, er et valg mellem ham eller resten af psykologien.

Er psykoanalysen da bekræftet? Hvis man er tilhænger af en klassisk empiristisk videnskabsteori, så er psykoanalysen bekræftet. I forlængelse af ovenstående definition af videnskab er denne videnskabsteori imidlertid ikke synderlig hensigtsmæssig, bl.a. fordi den oftest kræver en grad af operationalisering, som er umulig at opfylde (jvf. pkt. (d) ovenfor). En væsentlig del af psykoanalysens kernebegreber kan *ikke* operationaliseres, f.eks. Ødipus-kompleks, drift, psykoseksuel fantasi, over-jeg - og det er både den største og den mest interessante del af begreberne. Afhængig af ens videnskabsteoretiske udgangspunkt kan psykoanalysens videnskabelighed altså i *princippet* være forkert, selv om der eksisterer 4 - 5.000 forskellige efterprøvelser, som umiddelbart viser det modsatte.

5. Terapi og psykopatologi

Mange psykoanalytikere hævder, at det er terapien, som indeholder det afgørende argument for psykoanalysens efterprøvelse. Da psykoanalysen ubetvivleligt kan helbrede folk, så må den psykoanalytiske teori være rimelig korrekt. Den såkaldte terapiforskning er p.t. kommet meget i vælten, og en af dens generelle konklusioner er da også bemærkelsesværdig: Terapi virker - men det er tilsyneladende uafhængigt af, hvilken terapi der vælges, af længden af terapeutens uddannelse og af terapiens varighed.

Umiddelbart siger det sig selv, at hvis 117 vidt forskellige psykoterapier blot kan fremvise én klient, som har fået afhjulpet sine symptomer, så er det ikke ensbetydende med, at de 117 terapiers teorier er gyldige. Generelt er tesen om, at »praksis er kriteriet på teoriens sandhed« formentlig en af de mest overvurderede videnskabsteoretiske teser. Videnskabshistorien kan vise utallige eksempler på, at den er grundlæggende forkert.²

Heller ikke terapiforskningen vil kunne bidrage med den afgørende falsifikation af psykoanalysen. I stedet for at diskutere den nyere empiriske terapiforskning (jvf. Andkjær Olsen 1984, Hougaard 1986, Groth m.fl. 1987) vil jeg fremhæve to andre mere teoretisk orienterede analyser af terapiens videnskabelige status i psykoanalysen, nemlig den amerikanske filosof A. Grünbaums og den hermeneutiske psykoanalytiker A. Lorenzers.

Grünbaum indledte sit arbejde med psykoanalysen i slutningen af 1970'erne og har på 7-8 år publiceret et par tusind sider om psykoanalysens videnskabelighed, bl.a. en kritik af Habermas' hermeneutiske version. Grünbaums kendteste argumentation er opbygget omkring formuleringen

af to præmisser og to konklusioner vedr. Freuds opfattelse af forholdet mellem terapi og teori:

«(1) Only the psychoanalytic method of interpretation and treatment can yield or mediate to the patient correct insight into the unconscious pathogenesis of his psychoneuroses, and

(2) the analysands correct insight into the etiology of his affliction and into the unconscious dynamics of his character is, in turn, *causally necessary* for the therapeutic conquest of his neurosis« (1984 s. 139).

Mens dette var præmisserne, lyder konklusionen således (hvor P = patient): »Conclusion 1. The psychoanalytic interpretation of the hidden causes of Ps behavior given to him by his analyst are indeed correct, and thus - as Freud put it - these interpretations »tally with what is real« in P.

»Conclusion 2. Only analytic treatment could have wrought the conquest of Ps psychoneurosis.« (op. cit. s. 140).

Umiddelbart er det det gamle praksisargument endnu engang. Men formuleringen præciserer yderligere, at den psykoanalytiske teori iflg. Grünbaum *kræver*, at indsigten i ætiologien er korrekt, altså afspejler realiteten, for at opnå en terapeutisk succes. Dermed hævdes samtidig, at det kun er psykoanalysen, som kan opnå en terapeutisk succes. Det er nu en smal sag for Grünbaum at påvise, at hverken præmisserne eller konklusionerne er holdbare, og det mest interessante er da også, hvad en forkastelse indebærer. Grünbaum argumenterer overbevisende for, at en tilbagevisning er ensbetydende med, at den psykoanalytiske terapies virkninger kun kan bero på en placebo-effekt, og at *en hvilken som helst hypotese, som formuleres med terapien som empirisk udgangspunkt aldrig vil kunne have »epistemisk værdi«*, den vil med andre ord aldrig kunne tjene som *videnskabelig* hypotese.

Hvis man godtager grundlaget for Grünbaums argumenter, der oftest er baseret på almindelige logiske regler, så er hans argumentation korrekt. Fejlen ligger imidlertid heller ikke her, men i selve udgangsformuleringen af præmisser/konklusioner. Grünbaums læsning af Freud er især baseret på dennes tidlige skrifter - forførelse, overgreb, iagttagelse af forældres samleje osv. Grünbaum henviser bl.a. til de klassiske sygehistorier om Rottemanden og Ulvemanden, hvor sådanne kernebegivenheder indtager en central plads. Grünbaums argument står og falder med, at der i en neuroses ætiologi kan skelnes centrale traumatiske kernebegivenheder, som fremkalder en neurose, samt at disse begivenheder reelt er indtruffet. Synspunktet er imidlertid en misforståelse, som Freud selv indså i forbindelse med sin ændring af forførelsesteorien (jvf. Andkjær Olsen og Køppe 1987). Begivenhedernes realitet er oftest underordnet - det er *den psykiske realitet* det drejer sig om. I terapien søges ikke nødvendigvis efter en reel urbegivenhed, som mærker sjælen for livet. Terapeuten *konstruerer* oftest sådanne begivenheder, og det væsentlige for konstruktionens effekt er, i hvilken udstrækning den svarer til en ubevidst psyko-seksuel fantasi. I neurosens ætiologi er der ingen *nødvendig* enkeltstående ætiologisk reel begivenhed, men et net spundet af inter-

subjektive relationer, hvorfor der heller ikke er tale om en enstrenget kausal ætologi.

Grünbaum har tilsyneladende ikke læst Freuds mest pessimistiske terapeutiske afhandling om den uendelige analyse (Freud 1937c). Freud argumenterer bl.a. for, at dødsdriften via gentagelsestvangen og modstanden sætter sig så kraftigt igennem, at der vanskeligt kan tales om en *permanent helbredelse*. Dødsdriften vurderes her som terapiens største modstander og dermed i en formulering, som burde have været Grünbaums, *som det, der påtvinger usandhed*. Hvis terapiens succes og teoriens sandhed hævdes at hænge intimt sammen, så burde »usandhedens« oprindelse pådrage sig opmærksomhed. Pointen er, at Grünbaum ikke kan analysere Freuds egentlige opfattelse af terapien på samme måde, som han analyserer den klassiske misforståelse af terapien, som er hans udgangspunkt, idet:

- konstruktionen i terapien ikke er reel - den har en psykisk realitet, men svarer ikke til en reel begivenhed. D.v.s. at to forskellige psykoanalytikere kunne nå til to forskellige konstruktioner, uden at man derfor kan sige, at den ville have forskellig effekt i behandlingsforløbet.

- konstruktionen fungerer som et slags symbol for et intersubjektivt net af relationer, og en given terapeutisk effekt er udelukkende afhængig af i hvilket udstrækning symbolet gengiver nettet.

- det er i forlængelse af Freuds sidst formulerede syn på terapien, tilsyneladende ikke altafgørende om terapien virker eller ej - og man kan selvsagt ikke hævde, at terapien som praksis er kriteriet på teoriens sandhed, hvis praksis har et *begrundet* negativt udfald.

- hvis hverken konstruktionen som konkret formuleret størrelse er en entydig entitet eller terapiens mål er en sikker mulighed, så er betingelserne for de logiske analyser, som Grünbaum udfører, ikke længere til stede.

Det ville være rimeligt at indvende, at hvis det ikke er den konkrete konstruktion, der er afgørende - fordi den kan variere fra terapeut til terapeut - så må det være det intersubjektive net, som konstruktionen i form af et symbol skal symbolisere, som er det afgørende for en efterprøvelse. Men her er psykoanalysen simpelthen ikke udviklet tilstrækkelig til, at det kan lade sig gøre. De intersubjektive relationer eller rettere relationernes ubevidste korrelat i det et kræver rimeligvis en langt større præcision i begrebsapparatet. Det ville være noget naivt at tro, at en kompleksitet som det ubevidste kan afdækkes i løbet af 70-80 år - psykoanalysens begrebsapparat, ligesom psykologiens i almindelighed, er kun på vej.

Den tyske psykoanalytiker A. Lorenzer afviser blankt, at psykoanalysen kan underkastes kriterier for videnskabelighed, som er fælles for de tre grundtyper af videnskab. I en koncentreret og kompleks argumentation når Lorenzer frem til et alternativ, som formentlig vil vinde indpas fremover, især blandt hermeneutiske psykoanalytikere.

Iflg. Lorenzer (1974) er psykoanalysen optimalt en videnskab til begribelse af subjektiv struktur. Lorenzer afviser, at det er muligt alene på grundlag

af psykoanalysen at opstille f.eks. en kausal socialisationsteori, som bestemmer årsagsrelationer mellem en specifik samfunds- og familiestruktur og specifikke subjektive strukturer (jvf. Koppé 1986 vedr. en psykoanalytisk socialisationsteori). Livshistorien, der rekonstrueres i terapien, er ikke en objektiv livshistorie, men en rekonstruktion af betydningsammenhænge, som altid er begrænset af patientens subjektive oplevelsessfære. Den psykoanalytiske teori, herunder metapsykologien, er et nødvendigt led i analytikerens fortolkningsarbejde, men at påstå, at den har almen gyldighed og dermed kan gøres til genstand for verifikation og afprøvelse svarer til at overse den parentes om virkeligheden, som det terapeutiske fænomenområde altid er baseret på. Psykoanalysens videnskabelighed er et spørgsmål om konsensus blandt analytikere - det er i sidste ende analytikersamfundet og dets mulige overensstemmende vurderinger, som er det eneste kriterium på sandhed.

Lorenzer sammenkæder på denne måde teori og terapi så snævert, at også selve den psykoanalytiske teori underlægges den imaginære situation, som altid vil være manifesteret i terapien. Konsekvensen er, at teorien i sig selv *ikke* kan have almen gyldighed, f.eks. i form af en socialisationsteori - psykoanalysen er en terapeutisk videnskab og ikke tillige en almen psykologi.

6. Konklusion

Grünbaums klassiske empiristiske videnskabsteori afviser terapiens videnskabelighed. Lorenzer er tilbøjelig til at nøjes med at insistere på terapien og det terapeutiske fællesskab som udviklende teknikker og gyldige tyndninger, men samtidig til at afskrive psykoanalysens videnskabelighed som almen teori. I *begge* tilfælde bliver terapien løsrevet fra psykoanalysen som videnskab - hvis den ellers overhovedet accepteres som en sådan - hvilket er i strid med definitionen af psykopatologi som psykoanalysens primære fænomenområde.

Forvirringen kan imidlertid vendes til en pointe, hvis man integrerer videnskabshistorie og videnskabsteori. I psykoanalysens videnskabshistoriske udvikling har terapien uden tvivl tjent som den væsentligste »hypotese-generator« - det er de psykoanalytikere, som samtidig er terapeuter, der har fremsat langt hovedparten af diverse psykoanalytiske hypoteser. (Med undtagelse af de antropologiske, hvor ikke-analytikere har bidraget væsentligt). Hypoteserne er således dannet ud fra den terapeutiske interaktion - altså med psykopatologi som det primære fænomenområde. Men den terapeutiske situation kan kun til en vis grad fungere som det empiriske afprøvningsområde for hypotesernes holdbarhed. Den psykoterapeutiske situation og den konkrete interaktion mellem analytiker og analysand er så speciel, at den ikke uden videre kan åbnes for en gængs empirisk afprøvelse. De psykoanalytiske hypoteser kan til gengæld afprøves uden for den terapeutiske si-

tuation, med anvendelse af den lange række af metoder som psykologien iøvrigt stiller til rådighed. Fordelen ved terapiekstern afprøvelse er desuden, at den i langt højere grad end terapien tillader en almengørelse af hypoteserne. Selv om psykoanalysen har bidraget kraftigt til at ophæve skellet mellem normalitet og patologi, så er det indlysende, at der er mange fænomener, hvis almenpsykologiske grundlag det ikke er muligt at erkende i terapien. Den manglende mulighed i terapien for at afgøre hændelsers realitet kræver en relatering af de psykoanalytiske hypoteser til f.eks. almen udviklingspsykologi og socialisationsteori. Noget af den betydeligste psykoanalytiske empiri er udført af terapeuter, som har foranstaltet empiriske undersøgelser af udviklingspsykologisk tilsnit - Eriksons antropologiske undersøgelser af de psykoseksuelle stadier og deres relation til identitetsdannelsen, Spitz' hospitalsundersøgelser, Mahlers undersøgelser af den tidlige mor-barn interaktions betydning for psykens dannelse m.m.

Som videnskabelig teori om det psykoseksuelle register må psykoanalysen opretholde både den terapeutiske situation som sit primære fænomenområde og det alment psykologiske som sekundært eksternt fænomenområde. Hvis man insisterer på kun ét af disse områder, er det i sidste ende meget vanskeligt at forsvare psykoanalysens videnskabelighed.

NOTER:

1. Det ville kræve en noget længere udredning at angive forholdet mellem en videnskabelig disciplin (psykologien) og de interne opdelinger i underdiscipliner (psykologiske skoler). I psykologiens tilfælde, er der umiddelbart så stor forskel mellem skolerne, at de hver især mest minder om særskilte videnskabelige discipliner. Man kan imidlertid fastholde, at der i og med psykologiens konstituering i sidste halvdel af 1800-tallet fastlægges et generelt genstandsområde (en helhedsmodel, jvf. Køppe 1983), som ingen enkeltskole helt kan omfatte, og at de enkelte skoledannelser udforsker et aspekt af dette ofte med metoder hentet fra grænsevidenskaberne.
2. Et af de bedste eksempler er kvantemekanikken. Den kvantemekaniske formalisme er sandsynligvis den mest anvendte og afprøvede formalisme i fysikken - f.eks. indgår den som nødvendig del af halvlederfysikken, og dermed i konstruktionen af transistorer og chips, uden kvantemekanikken altså ingen transistorer og chips. Den bagvedliggende kvantemekaniske teori er der mindst talt uenighed om. Der er mindst fire forskellige teorier, som er rimeligt konsistente, de er mere forskellige end f.eks. psykoanalyse i sammenligning med adfærdsterapi, og de er ikke mulige at forene.

LITTERATUR:

- ANDKJÆR OLSEN, OLE (1984): Problemer i psykoanalytisk forskning. I N. Reisby m.fl. red.: *Problemer i psykiatrisk forskning*, ss.: 169-188. FADL.
- ANDKJÆR OLSEN, OLE og KØPPE, SIMO (1981): *Freuds psykoanalyse*. Gyldendal.
- ANDKJÆR OLSEN, OLE og KØPPE, SIMO (1987): *Freuds forførelsesteori*. I F. Korsaa red.: *Forførelse*. Tiderne Skifter.
- ELLENBERGER, HENRI (1970): *The discovery of the unconscious*. Basic Books.

- EYSENCK, H.J. (1953): What is wrong with psychoanalysis? Kap. 12 i *Uses and abuses of psychology*. Penguin 1966.
- EYSENCK, H.J. (1973): *The experimental study of freudian theories*. Methuen.
- FEYERABEND, PAUL (1975): *Against method*. Verso 1982.
- FISHER, SEYMOUR & GREENBERG, ROGER P. (1977): *The scientific credibility of Freud's theories and therapy*. CUP 1985.
- FREUD, S. (1937c): *Die endliche und die unendliche Analyse*. Studiensausgabe, Erg.
- GREGERSEN, FRANS og KØPPE, SIMO (1985): *Videnskab og lidenskab*. Tiderne skifter.
- GREGERSEN, FRANS og KØPPE, SIMO (1987a): A normative theory of humanistic knowledge. Under udgivelse.
- GREGERSEN, FRANS og KØPPE, SIMO (1987b): Against epistemological relativism. Under udgivelse.
- GROTH, ANDERS m.fl. (1987): Forskning i effekten af psykoterapi. *Ugeskrift for læger* 40:2731-2735.
- GRÜNBAUM, ADOLF (1982): Can psychoanalytic theory be cogently tested »on the couch«? *Psychoanalysis and contemporary science* 5:155-257, 311-349.
- GRÜNBAUM, ADOLF (1983): *The foundation of psychoanalysis*. CUP.
- HOUGAARD, E. (1986): Metodologiske problemer i psykoanalytisk effektforskning. *Agrippa* 8:107-134.
- KLINE, PAUL (1972): *Fact and fantasy in freudian theory*. Methuen 1981.
- KUHN, THOMAS (1962): *Videnskabens revolutioner*. Fremad 1973.
- KØPPE, SIMO (1983): *Psykologiens udvikling og formidling i Danmark*. Gad.
- KØPPE, SIMO (1986): Psykoanalyse og socialisation. *Nordisk psykologi*, 38:194-209.
- LAKATOS, IMRE (1968): Falsification and the methodology of scientific research programmes. *The methodology of scientific research programmes*, vol. 1:8-101. CUP 1978.
- LAKATOS, IMRE (1973): Introduction: Science and pseudoscience. *The methodology of scientific research programmes*, vol. 1:1-7. CUP 1978.
- LAUDAN, LARRY (1977): *Progress and its problems*. Routledge and Kegan Paul.
- LAUDAN, LARRY (1983): The demise of the demarcation problem. I Cohen and Laudan red.: *Physics, Philosophy and Psychoanalyses*, ss.: 111-127. Reidel.
- LORENZER, ALFRED (1974): *Die Wahrheit der psychoanalytischen Erkenntnis*. Suhrkamp.
- POPPER, KARL (1972): *Objective knowledge*. Oxford Press 1983.
- SULLOWAY, FRANK (1979): *Freud, biologist of the mind*. Basic Books.